

רב המשותף: חמש קריאות בהגות הציונית פרופ' ישראל ברטל

שיעור 1: יהודה חי אלקלעי (1843)

יהודה חי אלקלעי, ספר מנחת יהודה, פרק כ, עמ' יד, דף ב (1843)

...נראה לתרץ קושיא אחת דאיתה בשה"ר (שיר השירים רבה, ד, כד) פסוק השבעתי אתכם (שיר השירים ג, 5) וכן בכתובות פ' י"ג (בבלי, כתובות קיא ע"ב): שלש שבועות הללו למה. אחד שלא יעלו בחומה מן הגולה. פי' רש"י, ביד חזקה כולם יחד... וכיון שלא באו כולם לא היתה גאולתם שלימה נחרב הבית. אבל מלכי העמים אדרבה יום יום יגדילו חסדם עמנו בכוח גבורתו ית'. ולכן השביע שלא יעלו כולם יחד להודיע שבחם של מלכויות...

יהודה חי אלקלעי, ספר מנחת יהודה, פרק כח, עמ' טז, דף ב (1843)

והנה באמת ובאמונה כי הדבר הזה הכרח גדול הוא אצלנו לקבץ פזורנו מארבע כנפות הארץ להיות **באגודה אחת**, כי בעוונותינו הרבים מפוזרים אנו ומפורדים מאוד איש מאחיו, כי לכל מדינה ומדינה יש להם כתב ולשון מיוחד ומנהג מיוחד מה שמפריד הקיבוץ ומעכב הגאולה, כי בשביל ארבעה [כך במקור!] דברים נגאלו אבותינו ממצרים: שלא שינו את שמם, שלא שינו לשונם, שלא שינו מלבושיהם, וכל המעלות האלה נאבדו מאתנו באורך גלותנו בעוונותינו הרבים. מעיד אני עלי שכל ימי נצטערתי על דבר זה ולא טוב עשו אבותינו שכל כך השכיחו את לשוננו הקדושה, ונעשתה אומתנו לשבעים אומות ולשוננו לשבעים לשונות אל כל המקומות אשר נפוצו במ, וצריך כמה ימים ושנים עד שהילד יודע לתרגם את התורה, ואם יעשה ה' אתנו ככל נפלאותיו ויקבץ פזורנו מארבע כנפות הארץ לארצנו, לא נוכל לדבר איש אל רעהו **והקיבוץ הנפרד** לא יצליח...

ועל פי הטבע כמעט שהוא דבר נמנע ובטל שלשונו הקדושה תשוב למכונה. אבל כיון שיעד הנביא יואל: והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם (יואל ג, 1). ונביא הוא לשון דבור, כמו ניב שפתים. ויעד הנביא כי הבנים והבנות ינבאו ויבינו לדבר לשון צחה ובשפה ברורה ובנעימה. ולכן אין להתיאש כי אם להשתדל ברוב עוז ותעצומות להקים את לשונו ולהעמידה ולעשות אותה עיקר. והקב"ה ישפוך רוחו על המלמדים ועל התלמידים על הבנים ועל הבנות וילמדו לדבר צחות. ויגעת ומצאת תאמן.

יהודה חי אלקלעי, ספר מנחת יהודה, פרק כט, עמ' יז, דף א (1843)

שהמצוה שרוב התורה כלולה בה היא אהבת האחוה, שנהיה אוהבים לכל א' מישראל כנפשנו, ונהיה חסים איש על רעהו. ומכלל המצוה הזאת למנות זקנים שיעמידו **הקִיבוץ** וישוו אותנו ובכתב ולשון ותורה ומנהג, שאין אהבה אלא בדומים ולא תהיה תורתנו ועבודת אלהינו מנהג ספרד אשכנז פולין צרפת איטליה וכדומה. כי תורתנו אינה משפט אלהי העמים ח"ו כי אם משפט אלהי הארץ הקדושה. והעבודה אשר תיטב בעיני הזקנים ההיא תקרא מנהג ישראל... בעלונו אדונים ואנו מתיחסים אליהם מצד ארץ מגורנו ספרדים אשכנזים צרפתים וכדומה. לבד בך, מה שהוא עבודתך נזכיר שמך מנהג ישראל ולא מנהג ספרד אשכנז... והסירותי את **שמות הבעלים** מפיה ולא יזכרו עוד, בשם ספרדים אשכנזים וכדומה. כי הדבר הזה מהוה פירוד ושנאה בינינו...

יהודה חי אלקלעי, "מבשר טוב", בתוך: כתבי ר' יהודה אלקלעי ב (מוסד הרב קוק, תש"ד)

והפתח הוא שיקבצו ישראל אגודה אחת להשגיח בעסקי הקיבוץ, כמ"ש רז"ל ב"ר פ' צ"ח נעשו בני ישראל אגודה אחת התקינו עצמיכם לגאולה (בראשית רבה, צח, ב), והקב"ה יפתח כפתחו של אולם למען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותינו...

ובזכות האחדות הקב"ה יעשה אתנו חסד ורחמים, ואפילו שאין אנחנו ראויים... צריך שיהיו ישראל אגודה אחת בין רשעים ובין כשרים, ויכפרו אלו על אלו... והקב"ה חפץ בתשובתן של רשעים, ובמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד (בבלי, ברכות ל"ד ע"ב) אבל בחוצה לארץ לא נזכה לתשובה כמו שלא זכינו אלף ותשפ"ד שנה שאנו בו היום לחרבן בית אלהינו, כי גם משה רבנו לא זכה לסוד התשובה בחוצה לארץ...

שיעור 2: אליעזר בן-יהודה (1881)

אליעזר פרלמן (בן-יהודה), מכתב לבן יהודה, בתוך: השחר י, חוברת ה (ווינה, תרמ"א)

(אלגאזיר, כ"ט כסלו, התרמ"א)

כי הנה ראה נראה, אדוני, בני נעורינו עוזבים שפתנו; ומדוע? יען שפה מתה היא בעיניהם אשר לא תצלח למאום. – כל עמלנו להבינם את תועלת השפה לנו העברים יהיה לריק וכי את הדבר הזה יבין רק העברי אשר לב עברי לו והוא יבינהו גם בלי דברינו. נְחִיָה נא איפה חִיָה את השפה, נשימנה נא בפי בני נעורינו, ולא יזנה עוד לבכם מאחריה!...

אבל יכל לא נוכל להחיות שפת עברית בלתי אם בארץ אשר מספר יושביה העברים יגדל ממספר הגוים. נרבה נא איפא מספר היהודים בארצנו השוממה; ונשיב נא את שארית עמנו על אדמת אבותיהם; נְחִיָה נא חיה את האמה וחיתה גם שפתה!...

כי, סוף סוף, אדוני, הלא רק בזאת נִשְׁע תשועת עולמים ובלעדי התשועה הזאת אבדנו, אבדנו לנצח!... האחרת יחשוב אדוני: דת היהודים תוכל להאריך ימים גם בארצות נכריות; שנה ישנו פניה לפי רוח המקום והזמן, וכגורל כל הדתות יהיה גם גורלה! אבל האמה? חיה לא תחיה האמה בלתי אם על אדמתה, ועל אדמתה זו תחדש נעוריה ועשתה פרי תפארה כבימי קדם!...

ובזה אכלה, אדוני, את מכתבי זה...

שיעור 3: בנימין זאב הרצל (1895)

בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים (ניומן, 1971)

הבא לכונן לו כיום הזה ארץ חדשה לא יוכל לעשות זאת כמעשה הראשונים לפני אלף שנה, אשר לא יכלו לעשות אחרת. איוולת היא **לשוב אהורנית** אל דרגות-תרבות נושנות, כחפץ ציונים מעטים... בבואנו להקים בנינים, לא נתקע בתי-עץ עלובים על חוף הים, כי-אם נבנה כאשר נוהגים לבנות בימינו. בתינו יתנוססו לעוז ולתפארת, כאשר לא בנו עד כה. כי ניתנו לנו אמצעים, אשר לא ידעום הדורות הראשונים.

תכלית החבור הזה – להביא את שאלת הגירתם של היהודים לידי וכוח כללי. אבל אין כונתו להעמידה למנין דעות. בדרך זו נכונה לענינו מפלה בטוחה. מי שאינו רוצה, ישאר כאן; התנגדותם של יחידים אינה מעלה ואינה מורידה.

הרוצה ללכת אתנו יעמוד על דגלנו וילחם לו בדבור, בכתב ובמעשה.

היהודים המודים ברעיון-המדינה אשר הגינו, יתלקטו אל **"אגודת היהודים"**. בזאת יגדל כחה לדבר ולשאת-ולתת עם הממשלות בשם היהודים. **"האגודה"** תוכר ככוח יוסד-מדינה, אם נדבר בלשון **משפטי-העמים**, ובוה הן יונח היסוד למדינה עצמה.

אם תתריצנה אפוא הממלכות לתת ליהודים את השלטון באחת הארצות הנייטרליות, אז תבוא עמהן **"האגודה"** בדברים בנוגע לארץ המוצעה. שתי ארצות באות בחשבון: **ארץ-ישראל וארגנטינה**. בשני המקומות האלה נעשו נסיונות חשובים של התישבות היהודים...

בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים (ניומן, 1971)

אולי יחשבו רבים, כי חסרון לשון אחת לכולנו יהיה לנו למכשול. הן לא יתכן, כי נדבר איש עם רעהו עברית. מי מאתנו יודע עברית במדה מספקת לבקש כרטיס לנסיעה ברכבת? אין אתנו איש כזה. ובכל-זאת פשוט הדבר מאד. כל אדם ידבר בלשונו, אשר בה יקרת מולדת מחשבותיו. ומדינת שוייץ תוכיח לנו נאמנה, כי עמים דוברי שפות שונות יוכלו להיות **לאגודה אחת**. גם שם, בארץ החדשה, נוסף להיות את אשר הננו, כשם שלא נחדל לאהוב בדאבה את ארצות מולדותינו אשר אלצונו לעזבן.

את שפות-הזרדגון העלובות והרצוצות, שפות הגיטו אשר נשתמש בהן כיום הזה, נסיר מפנינו. אלו היו לשונות-סתרים בפי אסירים. מורינו העממיים ישימו את לבם לדבר הזה. השפה אשר תסכון יותר מאחרות במשא-והמתן הכללי, תהיה ברוב הימים מאליה הלשון הראשית. הן תכונת עמנו ואחדותנו היא יחידה ומיוחדת במינה. כי רק **בדת אבותינו** עוד נכיר, כי בנינו אננו לעם אחד.

בנימין זאב הרצל, מדינת היהודים (ניומן, 1971)

האם יהיה לנו באחרונה גם שלטון הדת? לא! האמונה היא הקשר המאחדנו, אך המדע עושה אותנו לאנשים חפשים. כל נדנדוד-מחשבה של כוהנינו ליסד **שלטון-דת** נפיר בראשיתנו. אנו נדע לכלוא אותם בתחום בתי-הכנסיות, כשם שנחזיק את **חיל-צבאנו בבתי-הקסרקטין**. לצבא ולכהונה נתן כבוד גדול, כיאות לתפקידם הנכבד. אבל לא להם לחוות דעה בעניני המדינה, אשר מידה ניתן להם הכבוד, כי התערבותם תהיה לנו למכשול מבית ומבחוץ.

כל אדם חפשי באמונתו ובכפירתו, כשם שהוא חפשי **בלאומיותו**. ואם יאבה המקרה, כי יגורו בתוכנו גם בני אמונות אחרות או בני לאומים אחרים, ומצאו מחסה ומגן בכבוד שכם אחד עם כל אזרחי המדינה. אנו למדנו את מידת הסבלנות באירופה. ולא בלעג אני אומר זאת. רק במקומות מעטים נוכל לחשוב את האנטישמיות בימינו להעדר סבלנות דתית, כאשר היתה מלפנים.

שיעור 4: נחמן סירקין (1898)

נחמן סירקין, "שאלת היהודים ומדינת היהודים הסוציאליסטית", בתוך: אברהם הרצברג, הרעיון הציוני (כתר, 1970), עמ' 272

בלבוש סוציאליסטי אפשר לה לציונות להיות לקניין כלל האומה היהודית. דרך התחברותה לסוציאליזם תעלה הציונות ותחזק עד עד היותה לתשוקת-עם עצומה. כל היהודים יהיה להם עניין בהצלחתה. שום יהודי לא יעמוד מרחוק. **התקווה המשיחית** שהיתה תמיד ראש מערכי ליבם של היהודים בגולה, תתגלגל **במעשה מדיני**. ליהדות המתקיימת קיום עלוב, יותן תוכן-חיים נעלה.

עניין רב במדינת היהודים הסוציאליסטית יש לא רק ליהודים ולמדינות המבקשות להיפטר מהם, אלא גם לכל השואפים לכל השואפים לצורות חיים חברתיות נעלות, לסוציאליסטים ולמתקנים החברתיים.

ליהודים ניתנת בכך האפשרות הממשית לגשם את משאת-הנפש הסוציאליסטית ראשונה. שהרי הם נתונים במצב היוצא מגדר הרגיל, שהם אנוסים לבקש להם מולדת, ליסד להם רפובליקה. זוהי הטרגיקה של גורלם ההיסטורי, אך זה מטיל עליהם תעודה היסטורית מיוחדת. מה שהוא בדרך כלל בגדר דמיון יחידים – יהיה אצל היהודים **לתנועת עם** כבירה; מה שהוא במקום אחר אוטופיה – אצל היהודים הוא בגדר הכרח.

...לגבור שנפלה עליו תרדמה, הקם מעמק צוקה ואפלה, מזדקף והנה גבוה הוא לאין שיעור. משול ישראל. פניו מוקפים קרני הוד מצער העולם אשר חזה מבשרו. מרגיש הוא ביעודו לפעול צדק ולבשר אמת. מהטרגדיה ההיסטורית שלו יוצאת לו תעודה היסטורית נעלה. הוא **יגאל את העולם** שצלב אותו.

ישראל ישוב ויהיה **בחיר העמים!**

נחמן סירקין (1917), בתוך: אילון שמיר, "יחסו של נחמן סירקין למורשת היהודית", עיונים בתקומת ישראל 25 (2015), עמ' 77

רק כאשר התחילה התנועה הסוציאליטית להתפשט בכל הארצות ולנגוע גם בפרוליטריון של **העמים הנדכאים**, התחילה האידיאה הסוציאליטית להרחיב את היקפה ולצאת מן המצר של הגדרה מקרית אל המרחב של היסטוריה יוצרת. בשנות התשעים של המאה שעברה התעוררה תנועה סוציאליסטית כמעט בקרב כל העמים הנדכאים של מזרח אירופה... בשנים ההן התחילה הסוציאליטיות להתגלות גם אצל היהודים בתור תנועה המונית ועממית. יחד עם הסוציאליטיות, בהכרח הגיוני וריאלי, התעוררה התנועה הלאומית אצל הפרוליטריון של העמים הנדכאים... למרות **המסורה הקוסמופוליטית** של הסוציאליטיות ולמרות העובדה, כי הסוציאליטיות הצטמצמה בגבולותיה של מלחמה מפלגתית-כלכלית... בסער החיים של העמים הנדכאים יצאה הסוציאליטיות מגדרה המפלגתית-הכלכלית והתרוממה והתרחבה להשקפה קולטורית חדשה, לשאיפה ריבולוציונית, שהקיפה את צרכי המפלגה וצרכי האומה.

שיעור 5: זאב ז'בוטינסקי (1940)

זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל (י. קופ, 1941)

אך לשוא נבזבו את זמננו, אם נציע כעת, בעודנו עומדים בשלב ההתפתחות הזה, הצעות של חוקה מדינית בשביל ארץ ישראל העברית שתוקם בעתיד. אבל יתכן, שישנם בני אדם, הדואגים באמת ובכנות לגורל זכויותיהם של הערבים הארצישראליים, אם תיהפך הארץ **למדינה יהודית**. יש ביכולתו של המחבר לתת להם, לכל הפחות, מושג מה על כוונותיהם של היהודים עצמם בנידון זה; יכול הוא להגיד להם, מה חושבים היהודים לעשות, לאחר שיהיו רוב בארץ ולאחר שתהיה ארץ ישראל מדינה העומדת ברשות עצמה. יתכן, שבני אדם אלה יירגעו, לכשיוודע להם, כיצד מתארים לעצמם לא הציונים המתונים, אלא אנשי האגף "הקיצוני" בציונות דוקא, את חוקתה של ארץ ישראל בעתיד. הקטעים שיובאו להלן הוצאו מטיוטה של תכנית, שעובדה ע"י האכסקוטיבה הרביזיוניסטית בשנת 1934. אפשר איפוא להגיד, כי תכנית זו מגלה לנו, מה יהא מצבם של הערבים הארצישראליים "במקרה הגרוע ביותר".

הטיוטה הזאת אינה תכנית רשמית, ואין המחבר מוכן ללמד זכות על כל קוץ וקוץ שבה, אעפ"כ, הרי טיוטה זו היא פרי עבודה רבה ומדוקדקת: מחבריה חקרו המון תקדימים בשטחים שונים ורחוקים ונועצו במסמכים, שעוררו כבוד רב בשעתם – באותם הימים, כשהאינטליגנציה של אירופה המזרחית-המרכזית, שכללה גם את רוסיה, התלהבה מתורותיהם של הסוציאליסטים האוסטריים על "**מדינת-הלאומים**". הם בחנו את ספריו של רודולף שפרינגר, את הפרטיכלים של קונגרס המפלגה הסוציאל-דמוקרטית האוסטרית בברין, את החוק ההונגארי המצוין משנת 1868 על השימוש בלשונות-המיעוטים בהודעות השרות האזרחי, ואפילו את החוקים הראויים לתשומת לב של טורקיה הישנה על האבטונומיה של העדות הלאומיות-הדתיות השונות, אשר תארן הרשמי היה "מילת" – "אומות": [...]. הקטעים שיובאו כאן יש בהם כדי לאשר את ההודעה, שנמסרה ע"י המחבר בעדותו לפני הועדה המלכותית הארצישראלית: כי היהודים מוכנים להעניק למיעוט הערבי בארץ ישראל העברית את המכסימום של הזכויות שתבעו לעצמם, אבל לא השיגון מעולם, בארצות אחרות.

זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל (י. קופ, 1941)

1. יש להנהיג את עקרון שיווי הזכויות בשביל כל האזרחים מכל **הגזעים, הדתות, השפות או המעמדות**, ללא כל הגבלה, בכל שטחי החיים הצבוריים של הארץ – בתנאי שלא ייעשה שום דבר שיפריע לאיזה יהודי שהוא מארצות אחרות לשוב למולדתו – אל ארץ ישראל – ולהתפך ע"י כך באופן אבטומאטי לאזרח ארצישראלי.

2. בכל **קאבינט**, שבו ישמש יהודי כראש ממשלה, יהיה סגן ראש הממשלה – ערבי; וכן להפך.

3. השתתפות פרופורציונאלית של **יהודים וערבים** גם בחובות שמטילה המדינה וגם בטובת-ההנאה שהיא מעניקה. כלל זה – כחו יפה לגבי בחירות פרלמנטאריות, השרות האזרחי והצבאי וההענקות התקציביות...

זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל (י. קופ, 1941)

1. השפה העברית והשפה הערבית תהיינה **שוות בזכויותיהן ובתוקף החוקי שלהן**.
2. שום חוק מדיני, או מנשר, או פקודה; שום מטבע או שטר-כסף, או בול של המדינה; שום הוצאה או כתובת, שנתפרסמה על חשבון המדינה, לא ייחשבו לבעלי תוקף חוקי, אלא אם יוצאו בשתי השפות במדה שווה – גם בעברית וגם בערבית.
3. אפשר יהיה להשתמש על יסוד חוקי שווה גם בערבית וגם בעברית – בפרלמנט, בבתי המשפט, בבתי הספר ובכל משרד או מוסד של המדינה, וכן בכל בתי הספר מכל הדרגות.
4. כל משרדי המדינה ייענו לכל דורש, שיפנה אליהם בעל פה או בכתב, בין אם שפת בקשתו תהיה עברית ובין אם תהיה ערבית.

זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל (י. קופ, 1941)

1. הקיבוץ הלאומי היהודי והקיבוץ הערבי ייחשבו לגופים צבוריים אבטונומיים, שמעמדם שווה לפני החוק. אם הערבים הנוצרים, או איזו קבוצה שהיא של אזרחים אחרים, שיש להם יסוד מוצדק לתבוע אבטונומיה לעצמם, ידרשו גם הם, שיכירו בהם בתור צבור נבדל במדת מה, יהא הפרלמנט זכאי למלא את דרישתם.
2. ואלה הם הענינים, שהמדינה תמסור אותם **לסמכותו של כל קיבוץ לאומי** ביחס לחברי אותו הקיבוץ:
 - (א) דת ומעמד אישי.
 - (ב) החינוך על כל ענפיו ושלביו, ביחוד השלבים הראשונים של חינוך-חובה אלמנטרי.
 - (ג) סיוע צבורי, בכלל זה – עזרה סוציאלית לכל צורותיה.
 - (ד) בירור משפטים רגילים, הקשורים בענינים שנוכרו לעיל.
3. כל קיבוץ לאומי יבחר לעצמו **אספת-נבחרים לאומית** משלו, שתהא זכאית להוציא פקודות ולהטיל מסים בתחומי האבטונומיה שלו, ולמנות אכסקוטיבה לאומית, שתהא אחראית לפני אותה אספת הנבחרים.
4. מיניסטר בדרגה של חבר-קאבינט, שאינו תלוי בשום מפלגה, ייצג באופן מתמיד כל קיבוץ לאומי בתוך ממשלת הארץ.

זאב ז'בוטינסקי, חזית המלחמה של עם ישראל (י. קופ, 1941)

1. האזורים החשובים בתוך העיר העתיקה בירושלים, שתחומיה ייקבעו לפי ראות עיניו של חבר הלאומים, ייהנו מאותה מדה של אכסטרה-טריטוריאליזם, המקובלת בכל העולם לגבי צירויות של מדינות.
2. כל אחד מן האזורים האלה ייחשב לשטח-עיריה מיוחד ויתנהל ע"י מועצה, שתתמנה ע"פ הסכם בין השלטונות הדתיים הנוגעים בדבר.
3. משטר דומה לזה ייקבע, בשינויים מתאימים לתנאי המקום, גם בשאר המקומות הקדושים בארץ.